

NYELVVESZTÉS, NYELVJÁRÁSVESZTÉS, NYELVCSERE

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XXXII.

NYELVVESZTÉS, NYELVJÁRÁSVESZTÉS, NYELVCSERE

Szerkesztette:

P. LAKATOS ILONA és T. KÁROLYI MARGIT

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2004

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XXXII.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

A kötet megjelenését támogatta
a Nyíregyházi Főiskola BMFK Tudományos Bizottsága

Lektor:

† DR. MEZŐ ANDRÁS

ISSN 1419-6603

ISBN 963 7094 00 8

© TINTA Könyvkiadó, 2004

© A szerzők, 2004

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Hidalmási Anna
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Bevezető	7
NYELVI VÁLTOZÁS SZOCIOLINGVISZTIKAI SZEMPONTBÓL	
GÖNCZ LAJOS	
Újabb adalékok a vajdasági magyar beszélők nyelvhasználati szokásaihoz	13
LANSTYÁK ISTVÁN	
A kölcsönzés és a maradványhatás néhány kérdéséről	25
CZIBERE MÁRIA	
Nyelvi állapotunk középiskolás fokon	32
SÁNDOR KLÁRA	
Az „én nyelvem” – a „saját nyelvváltozatra” vonatkozó vélekedések nem nyelvészek ítéleteiben	40
KOŽÍK DIANA	
Nyelvjárási attitűdök a szenci és környékbeli pedagógusok körében	50
ZELLIGER ERZSÉBET	
Nyelvi kontaktusok egy családban	59
PINTÉR TIBOR	
Nyelvészajátítás, nyelvmegtartás, nyelvcseré Dunaszerdahelyen	63
KASSAI ILONA	
Az -e kérdőszó és az is kötőszó együttes előfordulásának szörendi megoldásai	72
HATTYÁR HELGA	
A siket közösségek és a nyelvcseré	77
WEBER KATALIN	
Ez most akkor jó?	86
COCORA BEATRICE	
Magyar és/vagy román?	91
EÖRY VILMA	
Nyelvvesztés és nyelvjárásvesztés – egyszerre	96
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET	
Dialektológiai és szociolingvisztikai tanulságok a nyelvművelés számára	101
NYELVJÁRÁSAINK VÁLTOZÁSA	
PAPP GYÖRGY	
A szólásinterferenciától a szólásvesztésig	111
HELTAI JÁNOS IMRE–TARSOLY ESZTER	
Lehetőségek a moldvai kétnyelvű katolikus közösségek nyelvcseréjének elemzésére	118
CSERNICSKÓ ISTVÁN	
Valóban különleges-e a (fiatal) nagydobronyai nyelvjárása?	126
HÍRES KORNÉLIA	
A badalói magyar közösség nyelvhasználati és nyelvjárási sajátosságainak vizsgálata	130
MÁRKU ANITA	
Nyelvjárási eredetű nyelvi változók a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatában	135

RAJSLI ILONA	
Nyelvjárásvesztés és attitűdváltás a vajdasági magyar fiatalok körében	146
ANDRIĆ EDIT	
A vajdasági magyar gyerekek nyelvhasználatában tapasztalható környezetnyelvi hatásokról	153
JUHÁSZ DEZSŐ	
Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében	163
POSGAY ILDIKÓ	
Nyelvek, nyelvjárások kölcsönhatása a Kárpátok régiójában	175
HEGEDŰS ANDREA	
Az egyesített nyelvatlazok jelentőségéről	178
BOKOR JÓZSEF	
Adalékok a kisebbségi nyelvjárások életéhez a Muravidéken	182
KOLLÁTH ANNA	
Nyelvi változók lendvai diákok írott nyelvében	185
BALOGH LAJOS	
A kettőshangzók fonológiai státusza a kárpátaljai Dercen nyelvjárásában	192
VARGA JÓZSEFNÉ	
Egy település mai nyelvállapotáról	195
FAZEKAS TIBORC	
A bukovinai székelyek nyelvjárásának idomulása a köznyelvi változatokhoz	202
SÁNDOR ANNA	
„... s a nagyszülők beszélni tanulnak az unokák nyelvén”	207
MÍZSER LAJOS	
Népnyelv és köznyelv Dél-Abaújban	213
NYELVI VÁLTOZÁS A SZÓKÉSZLET ÉS A NÉVTAN TÜKRÉBEN	
GUTTMANN MIKLÓS	
A szókészlet német elemeinek változása a muravidéki magyarok nyelvében	219
BENŐ ATTILA	
Román kölcsönszó – magyar igekötő	223
BURA LÁSZLÓ	
Új szavak, új jelentések (a romániai) Szatmár köznyelvében	230
KISS GÁBOR	
Életmódváltás – szókincseltolódás	237
POLLNER PÉTERNÉ OSZKÓ JULIANNA	
A szinonimák ismerete második, negyedik és hatodik osztályos korban	248
VÖRÖS OTTÓ	
A nyelvvesztés fokozatai egyének és kisközösségek névhasználatában	253
VÖRÖS FERENC	
Nyelvcseré – névcseré a Zobor-vidéken	259
MENYHÁRT JÓZSEF	
Élő nevek forrásánál	269
SZOTÁK SZILVIA	
A burgenlandi magyarság nyelvi jogai	278
P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT	
Ajánlás	291
Mutató	295

BEVEZETŐ

Kötetünk a Nyíregyházán 2002. augusztus 26–28-a között „Nyelvvésztes, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere” címmel megrendezett 12. Élőnyelvi Konferencia előadásait tartalmazza. Amikor az előszó írásához készülődve felidéztem az eddigi találkozásokról bennünk élő emlékeket, majd átlapoztam a megjelent konferenciaköteteket, ismét rá kellett döbbernünk arra, mekkora változásokat éltünk át az 1988-tól eltelt másfél évtizedben. Akkor, az első eszmecsere az MTA Nyelvtudományi Intézetének kutatócsoportja és néhány hazai szakember mellett csak az újvidéki egyetem magyar nyelvészei lehettek jelen. A már akkor is megfogalmazott célkitűzések, így fórumot teremteni az élőnyelvi kutatások eredményeinek, egymás munkájának megismerésére, a magyar beszélt nyelvi kutatások módszertani kérdéseinek tisztázására együttműködési lehetőséget biztosítani a határon túli kutatók számára, csak 1990-től valósulhattak meg. 1990-ben Budapesten már minden környező ország kisebbségi magyarságának nyelvhasználatáról hallhattunk előadásokat, jelen lehettek pozsonyi, ungvári, kolozsvári, újvidéki és maribori nyelvészek is. Ettől kezdve válhatott reálissá az a törekvés, hogy évente, két évente különböző helyszíneken találkozzanak az élőnyelv kutatói. Budapest, Újvidék majd ismét Budapest után Kolozsvár, Nyitra, Budapest, Nagymegyer, Ungvár, Szeged, Bécs, Újvidék fogadta az egyre nagyobb számban részt vevő nyelvészeket. A konferenciák közül a legemlékezetesebb minden bizonnyal az 1998-as bécsi tanácskozás volt. Azzá tette a helyszín, a nem sokkal a találkozó után minket örökre elhagyó Szépfalusi István személye, de a „Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében” konferenciacím adta lehetőségekkel élő előadások magas színvonala is. Itt hallhattuk először (az azóta már könyvek formájában is megjelent) „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a 20. század végén” kutatás témavezetőinek beszámolóját. Mindez azt is jelezte, hogy a tíz évvel korábban indult tanácskozás valóban az egész Kárpát-medencét átfogó nagyszabású rendezvényt szerezte ki. És ott, Bécsben mondott le tíz éven át „önként vállalt” nagy energiával, lelkesedéssel végzett konferenciaszervezői feladatáról Kontra Miklós, bízva abban, „hogy a konferenciák önjáróvá válnak a jövőben, vagyis a résztvevők egymásnak adják majd a szervezés stafétáját...”

2000 szeptemberében – immár harmadszor – Újvidék várt bennünket. Az ott elhangzott 31 előadás fő témái: a nyelvi változás, a változások vizsgálatának elméleti, módszertani kérdései, a változások presztízssértéke, a változások lehetséges következményei kijelölték, hogy a Nyíregyházán megrendezendő 12. Élőnyelvi Konferencia témája a „Nyelvvésztes, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere” legyen. Úgy gondoltuk, e témán belül – a sok egyéb érintkező kérdéskör mellett, és a korábbi konferenciákon tapasztalt érdeklődésnek megfelelően – kiemelt szerepet kaphat még a különböző társadalmi, gazdasági, politikai és nyelvpolitikai körülmények között élő beszélőközösségek anyanyelvükhöz, anyanyelvjárásukhoz való attitűdjének vizsgálata. [Vö.: „a nyelvcsere – nyelvmegtartás különféle folyamatait nem maguk a nyelvek, hanem a beszélők alakítják a társadalmi, gazdasági, politikai stb. változások hatására alakuló nyelvértékelésükkel, nyelvi magatartásukkal” (Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 129–130).]

Konferenciátémánkkal azt is jelezni szeretttük volna, hogy mind a szociolingvisztikai, mind a dialektológiai szempontú, kiinduló pontú élőnyelvi vizsgálatok kutatóit várjuk, bízva abban, hogy egyre elfogadottabbá válik a szociolingvisztika és a dialektológia szoros és szükségszerű, egymást kiegészítő (semmiképpen sem egymással szembeállítandó) kapcsolata. Több előadás mellett Eöry Vilma (Nyelvetetés és nyelvjárásvesztés – egyszerre), Sándor Anna a nyelvjárásvesztés és a nyelvcsere összefüggéséről szóló előadása, Kožik Diána kutatása egyértelműen igazolja is ezt. Heltainé Nagy Erzsébet más összefüggésben szintén a szociolingvisztika és a dialektológia egymást megújító kapcsolatáról szolt.

Tanácskozásunk témája ugyanakkor biztosította az élőnyelvi konferenciák tematikai folytonosságát, hiszen például Susan Gal *Mi a nyelvcsere és hogyan történik?* című, ma már alapműnek számító munkája 1999-ben, a „Társadalmi és területi változatok a magyarban” címet viselő, harmadik konferencián hangzott el. (Nyíregyházi előadásában Bodó Csanád éppen saját felsőöri gyűjtőmunkájának adatait vetette össze Susan Gal korábbi eredményeivel. Bodó Csanád előadását már korábban, máshol megjelentette.)

Az elhangzott előadások igazolták várakozásunkat. A nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere kérdését egynyelvű és többnyelvű közösségekben, őshonos és emigráns kisebbségekben, társadalmi és gazdasági tényezők függvényében, a nyelvi változók és a nyelvi változások különböző stádiumainak szempontjából, a nyelvpolitikával és a nyelvtervezéssel összefüggésben stb. tárgyalták az előadók.

Kötetünkbe a konferencián elhangzott 39 előadás írott változata került. Szekciójukban megtartva, az előadás sorrendjében adjuk közre őket; egymást kiegészítő, egymásra felelő voltuk miatt ezt tartottuk a legjobb rendezőelvnek. Az első szekció előadásai elsősorban szociolingvisztikai szempontból (pl. Pintér Tibor, Cocora Beatrice), a második a dialektológia szemszögéből közelítették az egész közösségre vonatkozó nyelvcsere, illetve az egyénhez kapcsolható nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés összetevőit (pl. Varga Józsefné, Sándor Anna, Mizser Lajos, Juhász Dezső). Külön szekcióba kerültek a témánkat szókészletani és névtani megközelítésben vizsgáló munkák (pl. Vörös Ottó, Vörös Ferenc, Menyhárt József tanulmánya). Természetesen nem húzhatunk éles határt – ellent is mondana szándékunknak –, a különböző szekciókba tartozó előadások között is számos érintkezési pontot találunk. A nyelvi változásokat, azok szakaszait őshonos és emigráns kisebbségi környezetben (Zelliger Erzsébet) is vizsgálták előadóink. A konferenciánk központi témáját adó nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere és az ezektől elválaszthatatlan nyelvmegőrzés szoros összefüggésben van a beszélőközösségek társadalmi és gazdasági helyzetével, természetesen tehát, hogy több szerző e kérdéskör köré építette munkáját (pl. Göncz Lajos, Andrić Edit, Hires Kornélia).

A vallás, az oktatás, a kultúra, a hagyományok, a szokások nyelvmegőrzést segítő szerepére hívja fel a figyelmet több dolgozat (pl. Cocora Beatrice, Fazekas Tibor, Sándor Anna) hangsúlyozva a nyelvpolitika, a nyelvi tervezés felelősségét (Szoatak Szilvia, Kolláth Anna). Valamely nyelv, nyelvjárás jövőjét a kisebbségi és többségi közösség attitűdje, a „külső és belső stigmatizáció”, ill. presztízs is befolyásolhatja. Az attitűdvizsgálatok a konferencián is számos előadás témáját, résztémáját adták (Czibere Mária, Sándor Klára, Kožik Diána, Bokor József, Rajsli Ilona). A nyelvben és a nyelvváltozatokban lezajló változások, folyamatok különböző szakaszokra bonthatók, az egyes szakaszok a nyelvi rendszeren belüli viszonyokkal, a különböző nyelvi változók jellemezhetőek (pl. Kassai Ilona, Wéber Katalin, Balogh Lajos, Cserniczkó István, Márku Anita tanulmányában).

A kontaktus, a kölcsönzés, az interferencia, a kódváltás szintén konferenciánk témájához szorosan kapcsolódó fogalmak (Posgay Ildikó, Papp György, Benő Attila, Bura László,

Guttman Miklós). A nyelvi kontaktushatás általános működési törvényszerűségeinek vizsgálatához ad elméleti útmutatót Lanstyák István; a nyelvcsere kutatásának módszereit bővíti Heltai János és Tarsoly Eszter. Nyelvmegtartás és nyelvcsere összefüggéseihez a siketek közösségét vizsgálva ad adalékokat Hattyár Helga. Az egyesített nyelvatlaszok jelentőségéről szól Hegedűs Andrea. A vázolt tematikai sokszínűségéből, a nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere sok szempontú elméleti és módszertani megközelítéséből is láthatjuk témaválasztásunk időszerűségét.

Visszaemlékezve az együtt töltött kellemes nyíregyházi napokra, ajánljuk kötetünket a résztvevőknek, a tanulmányok szerzőinek és minden érdeklődőnek.

Ezennel átadjuk a stafétabotot Kolozsvárnak, a 13. Élőnyelvi Konferencia helyszínének.

2002. április 30.

A szerkesztők